

**Właściwości psychometryczne
polskiej wersji językowej skali do pomiaru
stylu przywiązania w dorosłości
the Revised Adult Attachment Scale (RAAS)**

Katarzyna Adamczyk*
Instytut Psychologii UAM w Poznaniu

THE PSYCHOMETRIC PROPERTIES
OF THE POLISH-LANGUAGE VERSION
OF THE REVISED ADULT ATTACHMENT SCALE (RAAS)

Abstract. The development and assessment of the psychometric properties of the Polish-language version of the Revised Adult Attachment Scale (RAAS; Collins, 1996) is described in this article. The aim of this study was to translate the RAAS into Polish and establish the psychometric properties of this instrument evaluating adult romantic attachment in terms of dimensions and categories. Data were collected via self-report measures from a total sample of 355 university students (210 women and 145 men, age range: 20-26). Exploratory and confirmatory factor analyses confirmed the factor structure of the original English-language RAAS for the three subscales translated into Polish: Close, Depend, and Anxiety. All three subscales showed good internal consistency. The results from the present study indicate that the Polish version of the RAAS is a reliable and valid measure of romantic attachment in adulthood with good levels of internal consistency, homogeneity, and construct validity.

PRZYWIĄZANIE W DOROSŁOŚCI

Pomimo że Bowlby (2007) wskazywał na ważną rolę przywiązania w ciągu całego życia człowieka, dopiero ponad dwadzieścia lat temu zainteresowano się znaczeniem systemu przywiązania w dorosłości (Fraley, Davis, 1997). Podążając za sugestią Bowlby'ego (2007), że przywiązanie to fenomen trwający

* Adres do korespondencji: Katarzyna Adamczyk, Instytut Psychologii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, ul. Szamarzewskiego 89, 60-568 Poznań; e-mail: katarzyna.adamczyk@amu.edu.pl

całe życie i „charakteryzujący ludzkie zachowanie od kołyski do grobu”, Hazan i Shaver (1987) jako pierwsi zweryfikowali hipotezę głoszącą, że system behawioralny, wyznaczający dynamikę więzi między niemowlęciem a jego opiekunem, pełni podobną funkcję w relacjach romantycznych. Zdaniem wymienionych badaczy romantyczna miłość czy – szerzej – więź między osobami w dorosłości stanowi funkcjonalną integrację trzech systemów: przywiązania, opieki i seksualności. W swych badaniach Hazan i Shaver (1987) zidentyfikowali trzy prototypowe wzorce przywiązania u dorosłych, korespondujące z trzema stylami przywiązania (styl bezpieczny, unikający, ambiwalentny), zaobserwowanymi w niemowlęctwie przez Ainsworth i jej współpracowników¹ (1978). Owe wzorce zostały wzbogacone przez Bartholomew i Horowitz (1991) o dwa typy unikającego stylu przywiązania, tj. lękowo-unikający, czyli związany z unikaniem bliskich relacji z powodu lęku przed antycypowanym zranieniem lub odrzuceniem, oraz oddalająco-unikający, w którym nieangażowanie się w intymne związki i utrzymywanie poczucia niezależności i odporności na zranienia interpretowane jest jako przejaw ochrony przed rozczarowaniem. Zaproponowana przez wymienionych autorów klasyfikacja stylów przywiązania bazuje na treściowej zawartości wewnętrznych modeli operacyjnych, w których obrębie Bowlby (2007) wyróżnił reprezentacje siebie (*self*) i innych (*others*). Dychotomizacja owych reprezentacji na pozytywne i negatywne postrzeganie siebie i innych pozwala ujmować je jako bieguny dwóch dymensji – lęku (pozytywny vs negatywny model siebie) i unikania (pozytywny vs negatywny model innych). Wzajemne kombinacje wymienionych dymensji pozwalają z kolei na wyróżnienie czterech stylów przywiązania w dorosłości: bezpiecznego, zaabsorbowanego, oddalającego i lękowego (tamże). Bezpieczny styl przywiązania charakteryzuje się pozytywnym obrazem siebie i innych i określany jest przez poczucie własnej wartości oraz przekonanie o akceptującym stosunku innych i ich gotowości do reagowania na potrzeby jednostki. Zaabsorbowany styl przywiązania definiowany jest przez poczucie niskiej wartości (bycia niekochanym) i pozytywne spostrzeganie innych; efektem konfiguracji tych właściwości jest osiąganie samoakceptacji poprzez poszukiwanie aprobaty ze strony znaczących innych. Styl lękowo-unikający opisywany jest jako poczucie małej wartości własnej i oczekiwanie negatywnego (odrzucającego) nastawienia ze strony innych. Styl oddalająco-unikający wiąże się natomiast z pozytywnym obrazem *self* i negatywnymi oczekiwaniami co do gotowości innych do reagowania na potrzeby jednostki (tamże).

Przyjmując za punkt wyjścia opis stylów przywiązania opracowany przez Hazan i Shavera (1987), kolejni badacze konstruowali różne narzędzia samo-

¹ Ta klasyfikacja przywiązania została wzbogacona przez Main i Solomon (1986) o dodatkową, czwartą kategorię przywiązania – wzorzec zdeorganizowany, który można zdefiniować przez brak spójnej strategii (wzorca) zachowania przywiązaniowego. Dezorganizacja przywiązania łączona jest ze sprzecznością i podwójnością zachowania rodzica, który z jednej strony jest źródłem i gwarantem poczucia bezpieczeństwa, a z drugiej strony jest źródłem obaw (van Ijzendoorn, Bakermans-Kranenburg, 2003).

opisowe, które bezpośrednio odwoływały się do kategorii przywiązania lub dymensji pozwalających klasyfikować osoby do stylów przywiązania (Allen i in., 2005). Pomimo że podstawą wielu badań nad przywiązaniem w dorosłości jest ujęcie kategoriale, wywodzące się z klasyfikacji przywiązania w niemowlęctwie, większość narzędzi typu *self-report* opiera się na modelu dymensjonalnym (Stein in., 2002). Ostatnie badania ujawniają ponadto, że to model dymensjonalny, a nie kategoriale lepiej odzwierciedla naturę przywiązania w dorosłości (Gallo, Smith, Ruiz, 2003). W badaniach nad przywiązaniem w dorosłości stosowane są różne metody do jego pomiaru, na przykład Adult Attachment Scale (AAS; Simpson, 1990); Relationship Questionnaire (RQ; Bartholomew, Horowitz, 1991); Relationship Scales Questionnaire (RSQ; Griffin, Bartholomew, 1994); Attachment Style Questionnaire (ASQ; Feeney, Noller, Hanrahan, 1994); Revised Adult Attachment Scale (RAAS; Collins, 1996); The Experiences in Close Relationships-Revised Questionnaire (ECR-R; Fraley, Waller, Brennan, 2000). W Polsce również powstało narzędzie, którego podstawy teoretyczne opierają się na opisie stylów przywiązania zaproponowanym przez Hazan i Shavera (1987). Kwestionariusz Stylów Przywiązania Plopy (2005) jest narzędziem o charakterze samoopisowym, składającym się z 24 stwierdzeń, po osiem dla każdej z trzech skal, pozwalających na zdiagnozowanie trzech stylów przywiązania w relacjach partnerskich (romantycznych) w dorosłości, to znaczy stylu bezpiecznego, stylu lękowo-ambiwalentnego oraz stylu unikającego.

Biorąc pod uwagę znaczenie badań na przywiązaniem w dorosłości oraz zainteresowanie tą problematyką wśród polskich badaczy, istotne wydaje się zastosowanie w rodzimych badaniach narzędzia, które (1) z jednej strony umożliwia pomiar przywiązania w ujęciu dymensjonalnym, jak i kategoriale, a ponadto (2) jest znane i powszechnie stosowane w badaniach zagranicznych (np. O'Connor, Elklit, 2008; Thorberg, Lyvers, 2010; Reich, Harold, 2002), co w efekcie pozwoliłoby na odniesienie wyników badań przeprowadzonych w Polsce do rezultatów badawczych zgromadzonych w innych krajach. Narzędziem spełniającym wymienione powyżej kryteria jest kwestionariusz the Revised Adult Attachment Scale, autorstwa Nancy L. Collins (1995, 1996). W związku z tym podjęto decyzję o jego polskiej adaptacji, pomimo iż w Polsce dostępny jest Kwestionariusz Stylów Przywiązania Plopy (2005); jest to narzędzie o wysokiej rzetelności i trafności teoretycznej, co potwierdzają liczne badania w Polsce z zastosowaniem tego kwestionariusza (np. Liberska, Suwalska, 2011; Malina, 2011). Celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie polskiej adaptacji RASS (Zrewidowanej Skali Przywiązania u Dorosłych – ZSPuD), którą przeprowadzono zgodnie z postulowanymi w literaturze etapami adaptacji kulturowej (por. Brzeziński, 1990, 2006; Drwal, 1990, 1995; Hornowska, Paluchowski, 2004), oraz ukazanie jej właściwości psychometrycznych.

METODA

Oryginalny kwestionariusz The Revised Adult Attachment Scale (RAAS) jest narzędziem samoopisowym, służącym do pomiaru przywiązania w romantycznych związkach w dorosłości, opracowanym przez N. L. Collins w roku 1996. RAAS to 18-itemowy kwestionariusz, w którym osoby badane proszone są o odwołanie się do swoich miłosnych relacji w ogóle, a nie do konkretnego związku i dokonanie oceny na 5-stopniowej skali Likerta (od 1 – w ogóle nie jest to dla mnie typowe do 5 – bardzo typowe dla mnie), w jakim stopniu każde ze stwierżeń, dotyczących odczuć wobec relacji miłosnych, jest dla nich charakterystyczne. RAAS stanowi zrewidowaną wersję wcześniejszej skali do badania przywiązania w romantycznych związkach (Adult Attachment Scale – AAS), skonstruowaną przez N. L. Collins i S. Readę w roku 1990 dla oceny, w kontekście romantycznych relacji, trzech stylów przywiązania: bezpiecznego, unikającego, lękowo-ambiwalentnego, wyróżnionych przez Hazana i Shavera (1987). Analiza czynnikowa skali przeprowadzona przez Collins i Readę na próbie studentów pozwoliła na wyodrębnienie trzech następujących dymensji: (1) dymensja Close (dymensja Bliskość) odnosi się do zakresu, w jakim jednostka odczuwa komfort związany z bliskością i intymnością w romantycznych związkach (np. „Potrafię dość łatwo zbliżyć się do innych ludzi”); (2) dymensja Depend (dymensja Poleganie) odnosi się do zakresu, w jakim jednostka odczuwa komfort związany z poleganiem w potrzebie na partnerze w romantycznych związkach (np. „Wiem, że gdy będę tego potrzebować, mogę liczyć na innych”); (3) dymensja Anxiety (dymensja Lęk) odnosi się do zakresu, w jakim jednostka odczuwa lęk przed odrzuceniem lub byciem niekochanym w relacjach miłosnych (np. „Często martwię się, że mój partner/partnerka nie kocha mnie naprawdę”).

Trzy wymienione powyżej dymensje mogą być wykorzystywane w analizie przywiązania w dwojaki sposób (Collins, 1996): (1) jako miara komponentów leżących u podstaw dorosłych wzorców przywiązania (komfort związany z bliskością, z poleganiem na innych i lęk przed odrzuceniem) – taka analiza pozwala zarazem na lepsze zrozumienie procesów przywiązaniowych w dorosłości, gdyż umożliwia określenie, który komponent operacyjnego modelu przywiązania jest najbardziej krytyczny dla danej relacji; (2) jako podstawa klasyfikacji osób – na podstawie punktów uzyskanych w zakresie trzech dymensji – do jednego z czterech stylów przywiązania w modelu Bartholomew i Horowitz (1991) (bezpiecznego, zaabsorbowanego, oddalającego, lękowego).

Collins i Read (1990) wskazują na teoretyczne znaczenie relacji między dymensjami przywiązania a innymi miarami wewnętrznych modeli operacyjnych siebie oraz innych. Punkty zdobywane na skalach Bliskość i Poleganie pozwalają różnicować osoby o bezpiecznym i lękowym stylu przywiązania od osób o unikającym stylu przywiązania. Osoby o bezpiecznym stylu przywiązania uzyskują wyższe punkty na dymensjach Bliskość i Poleganie, a niższe na wymiarze Lęk; osoby o unikającym stylu przywiązania zdobywają niższe punkty na skalach Bliskość i Poleganie, natomiast osoby lękowe wyróżniają

się wyższymi punktami na dymensji Lęk. System kategoryzacji osób do czterech stylów przywiązania opracowany przez Collins bazuje na ciągłej punktacji w zakresie trzech dymensji; pierwszym etapem jest obliczenie średniej punktów, jakie osoba uzyskuje na skali Bliskość i Poleganie, a następnie przypisuje się tę osobę do odpowiedniej kategorii zgodnie z następującym systemem (Collins, 1996):

- (1) styl bezpieczny – wysoka średnia punktów uzyskanych na skali Bliskość–Poleganie;
- (2) styl zaabsorbowany – wysoka średnia punktów uzyskanych na skali Bliskość–Poleganie;
- (3) styl oddalający – niska średnia punktów uzyskanych na skali Bliskość–Poleganie;
- (4) styl lękowy – niska średnia punktów uzyskanych na skali Bliskość–Poleganie.

Jeśli chodzi o sposób obliczania punktów, na podstawie których przypisuje się daną osobę do odpowiedniej kategorii stylu przywiązania, należy wskazać na pewne ograniczenie RAAS w tym zakresie. Mianowicie, autorka skali, Collins (1996), zdefiniowała jako wysokie punkty, które znajdują się powyżej średniej teoretycznej równej 3, a jako niskie – te poniżej punktu środkowego. Konsekwencją takiej punktacji jest to, że osoby, które zdobywają punkty środkowe, nie są włączane do dalszej analizy. Średnia liczba osób, które nie są włączane do dalszej analizy, w stosunku do wyjściowej liczebności grupy badawczej, kształtuje się na poziomie 7%. Z drugiej jednak strony metoda ta pozwala na dokładniejszą ocenę stylu przywiązania, ponieważ wyklucza osoby, które znajdują się na granicy dwóch stylów przywiązania lub nie należą do żadnego stylu przywiązania.

Rzetelność uzyskana w badaniach nad oryginalną skalą RAAS dla próby ($N = 173$) wynosi w poszczególnych podskalach odpowiednio: dla podskali Close (Bliskość) $\alpha = 0,81$; dla podskali Depend (Polegania) $\alpha = 0,80$; dla podskali Anxietu (Lęk) $\alpha = 0,83$. Współczynnik stabilności bezwzględnej, szacowany metodą test-retest w odstępie dwóch miesięcy, dla wyróżnionych podskal wynosi od $r_s = 0,52$ do $r_s = 0,71$.

ADAPTACJA LINGWISTYCZNA

Mając na uwadze dylematy związane z procesem adaptacji lingwistycznej (Drwal, 1995), zdecydowano się na tłumaczenie o charakterze translacji. Prace nad przygotowaniem polskiej wersji kwestionariusza przeprowadzono w dwóch etapach. Pierwszy z nich polegał na tłumaczeniu wprost oryginalnej wersji RAAS z języka angielskiego na język polski przez trzech niezależnych tłumaczy. Osoby biorące udział w translacji wprost i wstecznej (sześć doktorantek z Instytutu Filologii Angielskiej Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu) zostały przeszkolone w zakresie: (1) istoty tłumaczenia narzędzia psychologicznego oraz (2) wiedzy o tym, co jest przedmiotem pomiaru kwestionariusza (jaki konstrukt teoretyczny jest przez niego mierzony). Na pod-

stawie tłumaczeń z języka angielskiego na język polski oraz dyskusji w gronie tłumaczy utworzono polską wersję roboczą kwestionariusza, którą poddano translacji wstecznej, przeprowadzonej przez trzech kolejnych niezależnych tłumaczy. Treść tłumaczenia odwrotnego zasadniczo zgadzała się z wersją oryginalną, ale by zapewnić dokładność i równoważność obu wersji narzędzia, podjęto dalszą pracę nad tłumaczeniem z udziałem wszystkich tłumaczy. W rezultacie powstała polska wersja eksperymentalna RAAS – Zrewidowana Skala Przywiązania u Dorosłych (ZSPuD).

Drugi etap adaptacji polegał na sprawdzeniu równoważności polskiej wersji eksperymentalnej ZSPuD z wersją angielską RAAS. Zgodnie z przyjmowanym w badaniach adaptacyjnych, jakkolwiek budzącym wątpliwości, założeniem o dwujęzyczności i dobrej znajomości polskiej i zagranicznej kultury przez studentów filologii obcych, przeprowadzono badania porównawcze (test-retest) z udziałem studentów III, IV i V roku anglistyki IFA UAM. W pierwszym badaniu uczestnicy wypełniali angielską wersję kwestionariusza. W drugim badaniu, które odbyło się po upływie czterech tygodni w celu obniżenia prawdopodobieństwa zapamiętywania odpowiedzi, ci sami uczestnicy wypełniali polską wersję narzędzia badawczego. Kwestionariusze były kodowane, a wszystkie osoby zostały poproszone o zapamiętanie swojego kodu w celu użycia go podczas drugiego etapu badania. Kwestionariusze rozdano 100 studentom, spośród których 28 osób zwróciło wypełnione ankiety (pochodziły one od studentów w wieku od 21 do 26 lat; średnia wieku – $M = 23,36$ roku, odchylenie standardowe – $SD = 1,50$).

Kolejnym etapem postępowania adaptacyjnego było obliczenie współczynników korelacji między pozycjami w wersji angielskiej i polskiej kwestionariusza. Współczynniki r_{ho} Spearmana-Browna dla 18 pozycji wersji angielskiej RAAS i polskiej wyniosły od 0,16 do 0,77. Polskie pozycje testowe, które nisko korelowały z angielskimi odpowiednikami, ponownie poddano analizie językowej, przeprowadzonej z udziałem wszystkich tłumaczy. W ten sposób utworzono wersję docelową narzędzia, którego właściwości psychometryczne sprawdzono w badaniach z udziałem 355 osób.

OSOBY BADANE I PRZEBIEG BADANIA

Dobór osób do badań przeprowadzono wśród studentów Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu i Politechniki Poznańskiej. Do ostatecznych analiz zostały włączone osoby spełniające następujące kryteria: (1) osoby nigdy wcześniej niezamężne/nieżonate/rozwidzione/owdowiałe; (2) osoby nie mające partnera życiowego co najmniej od sześciu miesięcy; (3) osoby mające partnera życiowego (żyjące w związku nieformalnym) co najmniej od sześciu miesięcy; (4) osoby bezdzietne; (5) osoby o orientacji heteroseksualnej. Decyzja o wykluczeniu z badań osób rozwiedzionych i owdowiałych oraz osób w związkach małżeńskich wynikała z przesłanek teoretycznych i empirycznych, wska-

zujących na odmienność psychologicznego funkcjonowania par w związkach nieformalnych i w związkach małżeńskich (Janicka, 2005).

W badaniu wzięło udział 355 osób w wieku od 20 do 26 lat ($M = 24$; $SD = 2,03$): 210 kobiet (60%) i 145 mężczyzn (40%). Osoby nie mające partnera życiowego stanowiły 45% ($n = 160$), natomiast osoby mające partnera życiowego (żyjące w związkach nieformalnych) 55% ($n = 195$) badanej grupy. Najwyższy odsetek (44%) stanowiły osoby mieszkające w mieście liczącym powyżej 500 tys. mieszkańców oraz legitymujące się wyższym wykształceniem (59%). Osoby badane wypełniały dwa kwestionariusze: skalę ZSPuD oraz Kwestionariusz Danych Osobowych (KDO), który służył zebraniu danych socjodemograficznych.

WYNIKI BADANIA NAD POLSKĄ WERSJĄ RAAS – ZREWIDOWANĄ SKALĄ PRZYWIĄZANIA U DOROSŁYCH (ZSPuD)

Analizy psychometryczne obejmowały oszacowanie rzetelności, trafności teoretycznej i kryterialnej skali oraz weryfikację teoretycznej struktury skali za pomocą eksploracyjnej i konfirmacyjnej analizy czynnikowej.

Statystyki opisowe polskiej wersji kwestionariusza ZSPuD

Statystyki opisowe polskiej wersji ZSPuD przedstawia tabela 1.

Tabela 1.

Statystyki opisowe dla dymensji przywiązania polskiej wersji ZSPuD

Podstawowe statystyki	Bliskość	Lęk	Poleganie
d_t – dyspersja teoretyczna	1-5	1-5	1-5
d_o – dyspersja otrzymana	3-5	1-5	1-5
M – średnia arytmetyczna	3,54	2,33	3,29
Me – mediana	3,42	3,33	3,33
D – dominanta	3 ^a	2 ^a	3 ^a
SD – odchylenie standardowe	0,70	1,04	0,83
Sk – skośność	1,00	0,58	-0,17
Ku – kurtoza	1,83	-0,26	-0,64
Z – Kołmogorowa-Smirnowa	0,55	0,87	0,92

^a istnieje wiele wartości modalnych

Jak wynika z danych ujętych w tabeli 1, w zakresie dymensji przywiązania ogólny poziom grupy badanej należy uznać za przeciętny (w stosunku do średniej teoretycznej) w odniesieniu do lęku przed odrzuceniem ($M = 2,33$; $SD = 1,04$), natomiast za wyższy od przeciętnego – w przypadku komfortu związanego z bliskością ($M = 3,54$; $SD = 0,70$) i komfortu związanego z poleganiem na partnerze ($M = 3,29$; $SD = 0,83$). Otrzymana rozpiętość wyników różni się od teoretycznej jedynie w przypadku komfortu związanego z bliskością (podskala Bliskość). Rozkłady wszystkich zmiennych są wielomodalne. Rozkład dla komfortu związanego z bliskością i lęku przed odrzuceniem jest asymetryczny prawostronnie, zaś w przypadku komfortu związanego z poleganiem na partnerze – asymetryczny lewostronnie. Wartości kurtozy sugerują, że w przypadku komfortu związanego z bliskością mamy do czynienia z rozkładem leptokurtycznym (koncentracja wyników wokół średniej), natomiast w przypadku komfortu związanego z poleganiem na partnerze i lęku przed odrzuceniem – z rozkładem platykurtycznym (wartości skrajne, dodatnie i ujemne, występują z częstością zbliżoną do średniej). Analizy za pomocą testu Kołmogorowa-Smirnowa wskazują, że rozkłady zmiennych: komfort z bliskości w relacji ($Z = 0,55$; $p = 0,93$), lęk przed odrzuceniem ($Z = 0,87$; $p = 0,37$) oraz komfort związany z poleganiem na partnerze ($Z = 0,87$; $p = 0,44$) nie odbiegają od rozkładu normalnego.

Rozkład stylów przywiązania w badanej grupie

W uwagi na sposób obliczania punktów, na podstawie których przypisuje się daną osobę do odpowiedniej kategorii stylu przywiązania, w prezentowanych badaniach 24 uczestników (7,16%) osiągnęło punkty poniżej punktu środkowego (*midpoint*) i zostało wyłączonych z dalszych analiz. W związku z tym klasyfikację stylów przywiązania przeprowadzono dla grupy 321 osób. Rozkład czterech stylów przywiązania w badanej grupie jest następujący: uczestnicy o bezpiecznym stylu stanowią 57,7%, o zaabsorbowanym stylu – 14,1%, o oddalającym – 8,2%, a o lękowym – 13,2%. Rozkład stylów przywiązania w prezentowanych badaniach jest zbliżony do rozkładu stylów przywiązania w badaniach innych autorów. Na przykład w badaniach Bartholomew i Horowitz (1991) z udziałem studentów osoby o bezpiecznym przywiązaniu stanowiły 47%, o zaabsorbowanym – 14%, o oddalającym – 18%, a o lękowym – 21%. Podobne wyniki uzyskiwano w kolejnych badaniach, na przykład Searle i Meara (1999) podają, iż 40% badanych oceniało siebie jako bezpiecznie przywiązanych, 19% jako zaabsorbowanych, 24% jako lękowych i 17% jako oddalających.

Korelacje między skalami ZSPuD

Macierz korelacji między podskalami polskiej wersji ZSPuD w porównaniu z macierzą korelacji wersji oryginalnej RAAS ukazuje tabela 2.

Tabela 2.
Interkorelacje podskal przywiązania dla wersji angielskiej RAAS i polskiej ZSPuD (r Pearsona)

Podskale	Podskale		
	Close (Bliskości)	Depend (Polegania)	Anxiety (Lęku)
Close (Bliskości)	–	0,53 0,50*	-0,34 -0,46*
Depend (Polegania)		–	-0,46 -0,60**
Anxiety (Lęku)			–

$N = 355$; * $p = 0,05$; ** $p = 0,01$; korelacja dwustronna. Górny rząd przedstawia wartości r Pearsona uzyskane w badaniach oryginalnych Collins (1996), natomiast dolny rząd – wartości r Pearsona pochodzące z badań własnych.

Na podstawie danych ujętych w tabeli 2 można stwierdzić, że wyróżnione podskale w polskiej wersji skali ZSPuD w porównaniu z narzędziem oryginalnym są ze sobą istotnie skorelowane, dodatnio i ujemnie. Korelacje te są jednak umiarkowane, co pozwala uznać je za względnie niezależne dymensje przywiązania.

Struktura czynnikowa ZSPuD

W pierwszym etapie przeprowadzono eksploracyjną analizę czynnikową, w której zastosowano metodę głównych składowych i rotację Oblimin z normalizacją Kaisera. W celu zbadania, czy macierz korelacji może być użyta do analiz czynnikowych, zastosowano wskaźnik Kaisera-Meyera-Olkina oraz test sferyczności Bartletta. Wskaźnik Kaisera-Meyera-Olkina (K-M-O) osiągnął wartość 0,88, zaś Bartletta – 2330,54 ($df = 153$; $p = 0,000$). Wyniki eksploracyjnej analizy czynnikowej ukazuje tabela 3.

Wyodrębnione w analizie trzy czynniki odpowiadają trzem podskalom: czynnik F1 – podskali Lęku, czynnik F2 – podskali Bliskości, zaś czynnik F3 – podskali Poleganie. Czynnik F1 wyjaśnia 33,89% wariancji całkowitej, czynnik F2 – 12,13%, natomiast Czynnik F3 – 7,37%. Trzy czynniki wyjaśniają łącznie 53,39% całkowitej wariancji po rotacji. Uzyskane ładunki rozkładają się zgodnie z przeznaczeniem, jak w oryginalnej skali, i są one wysokie (wartość ładunku co najmniej 0,40). Wyjątek stanowi jedynie pozycja 17, wchodząca w skład czynnika F2. Dla tej pozycji wartość ładunku wyniosła poniżej 0,40. Z tej racji, że głównym celem badań było ustalenie psychometrycznych właściwości polskiej wersji skali ZSPuD, a nie jej modyfikacja, nie podjęto decyzji o eliminacji wymienionej pozycji, której ładunek czynnikowy nie osiągnął wartości co najmniej 0,40.

Tabela 3.
Wyniki eksploracyjnej analizy czynnikowej przeprowadzonej dla Zrewidowanej Skali Przywiązania u Dorosłych (ZSPuD)

Podskala/numer pozycji		Czynniki		
		1	2	3
Podskala Lęku				
3	Często martwię się, że mój partner/partnerka nie kocha mnie naprawdę.	0,798	-0,178	-0,376
4	Mam wrażenie, że inni ludzie nie zbliżają się do mnie tak chętnie, jakbym tego chciał/chciała.	-0,653	-0,339	-0,290
9	Martwię się często, że mój partner/partnerka nie będzie chciał/chciała ze mną zostać.	-0,873	-0,196	-0,315
10	Obawiam się, że inni nie odwzajemnią moich uczuć, gdy wyrażam je wobec nich.	-0,833	-0,222	-0,279
11	Zastanawiam się często, czy mojemu partnerowi/partnerce naprawdę na mnie zależy.	-0,830	-0,149	-0,330
15	Chcę zbliżyć się do innych ludzi, ale obawiam się zranienia.	-0,659	-0,416	-0,329
Podskala Bliskości				
1	Potrafię dość łatwo zbliżyć się do innych ludzi.	0,326	0,706	0,119
6	Nie martwię się, gdy inni ludzie zbliżają się do mnie za bardzo.	0,077	0,604	0,323
8	Odczuwam pewien dyskomfort, będąc blisko z innymi.	0,305	0,750	0,458
12	Czuję się komfortowo, wchodząc w bliskie relacje z innymi.	0,158	0,777	0,366
13	Nie czuję się komfortowo, kiedy ktoś zbyt blisko zbliża się do mnie emocjonalnie.	0,194	0,714	0,417
17	Moi partnerzy często chcą, abym zbliżył/zbliżyła się do nich emocjonalnie bardziej, niż mi to odpowiada.	0,210	0,351	0,305
Podskala Polegania				
2	Trudno mi pozwolić sobie na to, by polegać na innych.	0,174	0,291	0,479
5	Czuję się komfortowo, mogąc polegać na innych.	-0,045	0,352	0,574
7	Mam wrażenie, że innych nigdy nie ma, gdy się ich potrzebuje.	0,413	0,248	0,773
14	Wiem, że gdy będę tego potrzebować, mogę liczyć na innych.	0,345	0,316	0,748
16	Trudno mi całkowicie zaufać innym.	0,417	0,407	0,624
18	Nie jestem pewien/pewna, czy zawsze mogę liczyć na innych ludzi, gdy ich potrzebuję.	0,462	0,244	0,765

W drugim kroku metodą konfirmacyjnej analizy czynnikowej testowano model trójczynnikiowy. Wartości miar dopasowania testowanego modelu są następujące: wskaźnik dobroci dopasowania GFI = 0,80; skorygowany wskaźnik dobroci dopasowania AGFI = 0,79; wskaźnik RMSEA = 0,07; normalizowany indeks dopasowania NFI = 0,64; indeks dopasowania porównawczego CFI = 0,70; relatywny indeks dopasowania RFI = 0,96; przyrostowy wskaźnik dopasowania IFI = 0,76; pierwiastek ze średniego kwadratu reszt RMR = 0,04. Wartości wskazanych wskaźników dobroci dopasowania wskazują, że model trójczynnikiowy jest dobrze dopasowany do danych i trafnie identyfikuje wymiary przywiązania w romantycznych związkach w dorosłości, co świadczy o trafności czynnikowej polskiej wersji skali ZSPuD.

Rzetelność ZSPuD

Rzetelność polskiej wersji ZSPuD sprawdzono, obliczając zgodność wewnętrzną mierzoną współczynnikiem α Cronbacha (por. tab. 4).

Tabela 4.
Współczynniki rzetelności α Cronbacha dla angielskiej wersji RAAS i polskiej wersji ZSPuD

Podskale	Badania Collins (1996)	Badania własne
Close (Bliskości)	0,77	0,75
Depend (Polegania)	0,78	0,76
Anxietę (Lęku)	0,85	0,86

Jak wynika z danych ujętych w tabeli 4, wartość współczynnika α Cronbacha polskiej wersji narzędzia jest niższa niż wersji oryginalnej w przypadku podskali Bliskości oraz podskali Poleganie, natomiast jest wyższa dla podskali Lęku. Pomimo tych różnic, wartości współczynników obliczonych dla wyróżnionych podskal polskiej skali ZSPuD są zbliżone do wartości wersji angielskiej i można uznać je za w pełni zadowalające.

Trafność teoretyczna i kryterialna ZSPuD

W celu oceny trafności teoretycznej skali ZSPuD dokonano dwóch porównań międzygrupowych – (1) między kobietami i mężczyznami oraz (2) między osobami mającymi i nie mającymi partnera życiowego.

W prezentowanych badaniach nie odnotowano różnic między kobietami i mężczyznami w zakresie punktów uzyskiwanych na wymiarze Bliskości – $t(353) = -0,97$; $p = 0,333$; na wymiarze Poleganie – $t(353) = 0,54$; $p = 0,555$ oraz na wymiarze Lęku – $t(353) = -0,76$; $p = 0,448$. Analogicznie różnic płciowych nie zaobserwowano w zakresie rozkładu stylów przywiązania: $\chi^2(3) = 3,06$; $p = 0,382$; V Cramera = 0,10; $p = 0,382$. Wyniki te są spójne z dotychczasowymi.

sowymi badaniami (por. Gallo, Smith, Ruiz, 2003; Hazan, Shaver, 1987), które nie ujawniły, podobnie jak badania nad przywiązaniem w relacji niemowlę–opiekun, różnic płciowych w zakresie stylów przywiązania. Ten wzorzec wyników jest zgodny z sugestią Bowlby’ego (2007), że u kobiet oraz mężczyzn z równym prawdopodobieństwem mogą kształtować się bezpieczne i pozabezpieczne modele operacyjne przywiązania.

Analizy przeprowadzone w odniesieniu do dymensji i stylów przywiązania wśród osób żyjących w pojedynkę i w związku wskazują, że osoby nie mające partnera w porównaniu z osobami mającymi partnera cechują się niższym poziomem komfortu z bliskości w relacji – $t(353) = 2,24$; $p = 0,02$, niższym poziomem komfortu z polegania na partnerze – $t(301) = 3,40$; $p = 0,001$ oraz wyższym poziomem lęku przed odrzuceniem – $t(302) = -6,38$; $p = 0,000$. W odniesieniu do stylów przywiązania wyniki analizy również ujawniły istotne różnice między dwiema grupami wyróżnionymi z uwagi na kryterium posiadania partnera życiowego. Wśród osób mających partnera dominowały osoby o bezpiecznym i oddalającym stylu przywiązania, natomiast wśród osób żyjących w pojedynkę przeważały osoby o zaabsorbowanym i lękowym stylu przywiązania: $\chi^2(3) = 23,24$; $p = 0,000$; V Cramera = 0,27; $p = 0,000$. Ten wzorzec wyników potwierdza dotychczasowe ustalenia teoretyczne, wskazujące, iż styl przywiązania (poprzez wewnętrzne modele operacyjne) wpływa na potencjalne relacje, predysponując daną osobę do myślenia, odczuwania i zachowywania się w sposób, który ułatwia lub utrudnia jej nawiązywanie i utrzymywanie zadowolających relacji (Collins i in., 2002), oraz wyniki wcześniejszych badań, ujawniających, że osoby bezpiecznie przywiązane cechuje gotowość i łatwość podejmowania wielu zachowań wiążących, służących nawiązywaniu i podtrzymywaniu intymnych więzi, zaś osoby o pozabezpiecznych stylach przywiązania częściej ujawniają w tym obszarze trudności (por. Adamczyk, Pilarska, 2012; Bookwala, 2003).

Trafność kryterialną skali ZSPuD oceniono na podstawie wysokości współczynników korelacji wyników w zakresie dymensji przywiązania z wynikami Kwestionariusza Kompetencji Relacyjnych w Związkach Intymnych²

² U podstaw teoretycznych kwestionariusza leżą: (1) pojęcie kompetencji/umiejętności społecznych w ujęciu M. Argyle’a oraz (2) koncepcja zachowań wiążących A. Kuczyńskiej. Kwestionariusz składa się z sześciu skal, odpowiadających sześciu typom kompetencji w zakresie zachowań wiążących, w tym pięciu rodzajom zachowań wiążących, wyróżnionych przez Kuczyńską (1998), tj. (1) zachowań bliskości fizycznej i psychicznej (ZBfip), (2) zachowań imponujących (ZImp), (3) zachowań na rzecz partnera i związku (ZnRzPiZ), (4) zachowań pojednawczych (ZPoj), (5) zachowań seksualnych (ZSek) oraz, wyróżnionego na drodze analizy czynnikowej przez autorkę kwestionariusza, szóstego typu – zachowań na rzecz siebie w związku (ZnRzSwZ), tj. zachowań ukierunkowanych na zaspokajanie przez jednostkę indywidualnych potrzeb w ramach relacji, w jakiej się znajduje. Osoby badane proszone są tu o udzielenie odpowiedzi na pytanie: „Jak ocenia Pan/Pani stopień trudności, z jaką podejmował i/lub podejmuje Pan/Pani następujące zachowania?”, sformułowane w odniesieniu do 54 zachowań ujętych w kwestionariuszu, do których dołączono 10-stopniową skalę (gdzie „1” oznacza

(KKRwZI) autorstwa Katarzyny Palus (2010). Jest to narzędzie służące do pomiaru sześciu typów kompetencji relacyjnych w związkach intymnych, tj. kompetencji w zakresie (1) zachowań bliskości fizycznej i psychicznej (ZBfip), (2) zachowań imponujących (ZImp), (3) zachowań na rzecz partnera i związku (ZnRzPiZ), (4) zachowań pojednawczych (ZPoj), (5) zachowań seksualnych (ZSek) oraz (6) zachowań na rzecz siebie w związku (ZnRzSwZ). Otrzymane rezultaty okazały się zgodne z zależnościami oczekiwanymi na podstawie dotychczasowych ustaleń teoretycznych i empirycznych, sugerujących, iż charakterystyczne dla poszczególnych stylów przywiązania wzorce emocjonalnego oraz behawioralnego funkcjonowania w bliskich związkach mogą być powiązane z odmiennymi kompetencjami społecznymi, przy czym bezpieczne przywiązanie wiąże się z wyższym poziomem kompetencji społecznych oraz prezentowaniem szerszego repertuaru zachowań prospołecznych podtrzymujących relacje (por. Adamczyk, Pilarska, 2012). Dymensja Bliskość istotnie dodatnio koreluje ze wszystkimi rodzajami kompetencji relacyjnymi, tj. z kompetencjami w zakresie ZBfip ($r = 0,45$; $p = 0,000$), ZImp ($r = 0,38$; $p = 0,000$), ZnRzSwZ ($r = 0,36$; $p = 0,000$), ZnRzPiZ ($r = 0,34$; $p = 0,000$), ZPoj ($r = 0,48$; $p = 0,000$) i ZSek ($r = 0,42$; $p = 0,000$). Dymensja Poleganie istotnie dodatnio koreluje ze wszystkimi rodzajami kompetencji relacyjnymi, tj. z kompetencjami w zakresie ZBfip ($r = 0,37$; $p = 0,000$), ZImp ($r = 0,32$; $p = 0,000$), ZnRzSwZ ($r = 0,38$; $p = 0,000$), ZnRzPiZ ($r = 0,32$; $p = 0,000$), ZPoj ($r = 0,37$; $p = 0,000$) i ZSek ($r = 0,35$; $p = 0,000$). Dymensja Lęk istotnie negatywnie koreluje ze wszystkimi rodzajami kompetencji relacyjnymi, tj. z kompetencjami w zakresie ZBfip ($r = -0,24$; $p = 0,000$), ZImp ($r = -0,31$; $p = 0,000$), ZnRzSwZ ($r = -0,22$; $p = 0,000$), ZnRzPiZ ($r = -0,19$; $p = 0,000$), ZPoj ($r = -0,37$; $p = 0,000$) i ZSek ($r = -0,34$; $p = 0,000$).

Z kolei dla oceny siły związku między stylami przywiązania (zmienna nominalna) i wyróżnionymi kompetencjami relacyjnymi (zmienna ilościowa) obliczono współczynniki η . Ich wartości dla poszczególnych typów kompetencji relacyjnych wskazują na umiarkowaną siłę związku między stylem przywiązania i kompetencjami relacyjnymi, i wynoszą kolejno dla kompetencji w zakresie: ZBfip, $\eta = 0,55$; ZImp, $\eta = 0,55$; ZnRzSwZ, $\eta = 0,49$; ZnRzPiZ, $\eta = 0,47$; ZPoj, $\eta = 0,57$ i ZSek, $\eta = 0,61$.

*

Rezultatem przeprowadzonego postępowania adaptacyjnego jest utworzenie polskiej wersji the Revised Adult Attachment Scale (RAAS) – Zrewidowanej Skali Przywiązania u Dorosłych (ZSPuD). Wstępne prace nad polską adaptacją skali ZSPuD pozwoliły na określenie właściwości psychometrycznych na-

„zdecydowanie trudne”, zaś „10” – „zdecydowanie łatwe”). Wartości współczynnika α Cronbacha dla sześciu podskal ($N = 430$) wynoszą odpowiednio: dla podskali ZBfip $\alpha = 0,83$; dla podskali ZImp $\alpha = 0,84$; dla podskali ZnRzSwZ $\alpha = 0,82$; dla podskali ZnRzPiZ $\alpha = 0,84$; dla podskali ZPoj $\alpha = 0,84$ oraz $\alpha = 0,80$ dla podskali ZSek.

rzędzia, ale istnieje konieczność dalszych badań walidacyjnych, które nie zostały przeprowadzone w ramach prezentowanych badań, co stanowi ich znaczące ograniczenie. Pomimo to można uznać, że aktualna wersja skali ZSPuD otwiera możliwości wykorzystywania w polskich badaniach wartościowej metody i zasługuje ona na zaprezentowanie – nawet na tym etapie prac adaptacyjnych. Użyteczność omawianego narzędzia badawczego wynika z następujących jego właściwości: (1) pozwala ono na łatwy i szybki pomiar przywiązania zarówno w ujęciu kategoryjnym (cztery style przywiązania), jak i w ujęciu dymensjonalnym (trzy wymiary przywiązania). Jest to istotna zaleta, gdyż – jak już zwrócono uwagę – ostatnie badania wskazują, że model dymensjonalny (a nie kategoryjny) lepiej odzwierciedla naturę przywiązania w dorosłości (Gallo, Smith, Ruiz, 2003); (2) ma zadowalające właściwości psychometryczne, korespondujące z właściwościami oryginalnego narzędzia, a jego pozycje testowe cechują się jasnością sformułowań oraz przystępnym formatem odpowiedzi.

Przedstawione analizy pozwalają uznać Zrewidowaną Skalę Przywiązania u Dorosłych (ZSPuD) za trafne i rzetelne narzędzie do pomiaru romantycznego przywiązania w dorosłości. W prezentowanych badaniach potwierdzono trafność teoretyczną i kryterialną, trójczynnиковą strukturę oraz wewnętrzną spójność skal. Pomimo iż wyniki analiz wskazują, że polska wersja RAAS – ZSPuD – jest narzędziem o wystarczającej spójności wewnętrznej, to dalsze badania nad nią są niezbędne. Niezaprzeczalnie w dalszych badaniach konieczne jest przeprowadzenie walidacji ZSPuD z uwzględnieniem zmiennych analizowanych w badaniach oryginalnych, takich jak styl atrybucji, emocjonalna i behawioralna reakcja na sytuacje pojawiające się w związkach miłosnych (Collins, 1996) oraz sprawdzenie trafności zbieżnej i różnicowej. Wartościowym elementem walidacji będzie również sprawdzenie trafności zbieżnej skali ZSPuD z Kwestionariuszem Stylów Przywiązania M. Płopy (2005). Istotne w kolejnych badaniach będzie też określenie stabilności bezwzględnej skali ZSPuD metodą test-retest.

Podsumowując, uzyskane parametry psychometryczne pozwalają sądzić, że skala ZSPuD na obecnym etapie prac adaptacyjnych może być z powodzeniem stosowana w badaniach naukowych dotyczących problematyki przywiązania w dorosłości.

BIBLIOGRAFIA

- Adamczyk, K., Pilarska, A. (2012). Attachment style, relationship status, gender and relational competences among young adults. *Polish Psychological Bulletin*, 43, 2, 59-69; doi: 10.2478/v10059-012-0007-4 (28.09.2012).
- Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters E., Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Hillsdale–New York: Lawrence Erlbaum Associate.
- Allen, J. G., Stein, H., Fonagy, P., Fultz, J., Target, M. (2005). Rethinking adult attachment: A study of expert consensus. *Bulletin of the Menninger Clinic*, 1, 59-80; doi: 10.1521/bumc.69.1.59.62266 (10.05.2010).

- Bartholomew, K., Horowitz, L. M. (1991). Attachment styles among young adults: A test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, 2, 226-244.
- Bookwala, J. (2003). Being "single and unattached": The role of adult attachment styles. *Journal of Applied Social Psychology*, 8, 1564-1570; doi: 10.1111/j.1559-1816.2003.tb01963.x (12.11.2009).
- Bowlby, J. (2007). *Przywiązanie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Brzeziński, J. (1990). O adaptacji kulturowej testów psychologicznych. [W:] A. Ciechanowicz (red.), *Kulturowa adaptacja testów* (s. 185-202). Warszawa: Polskie Towarzystwo Psychologiczne–Laboratorium Technik Diagnostycznych.
- Brzeziński, J. (2006). *Metodologia badań psychologicznych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Collins, N. L. (1995). *Scoring instructions for the Revised Adult Attachment Scale* (mps, Department of Psychology, University of California).
- Collins, N. L. (1996). Working models of attachment: Implications for explanation, emotion, and behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71, 4, 810-832.
- Collins, N. L., Read, S. J. (1990). Adult attachment, working models, and relationship quality in dating couples. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 4, 644-663.
- Collins, N. L., Cooper, M. L., Albino, A., Allard, L. (2002). Psychosocial vulnerability from adolescence to adulthood: A prospective study of attachment style differences in relationships functioning and partner choice. *Journal of Personality*, 6, 965-1008; doi:10.1111/1467-6494.05029 (01.09.2008).
- Drwal, R. Ł. (1990). Problemy kulturowej adaptacji kwestionariuszy osobowości. [W:] A. Ciechanowicz (red.), *Kulturowa adaptacja testów* (s. 114-138). Warszawa: Polskie Towarzystwo Psychologiczne–Laboratorium Technik Diagnostycznych.
- Drwal, R. L. (1995). *Adaptacja kwestionariuszy osobowości*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Eng, W., Heimberg, R. G., Hart, T. A., Schneier, F. R., Liebowitz, M. R. (2001). Attachment in individuals with social anxiety disorder: The relationship among adult attachment styles, social anxiety, and depression. *Emotion*, 4, 365-380; doi: 10.1037//1528-3542.1.4.365 (01.09.2008).
- Feeney, J. A., Noller, P., Hanrahan, M. (1994). Assessing adult attachment. [W:] M. B. Sperling, W. H. Berman (red.), *Attachment in adults: Clinical and developmental perspectives* (s. 122-158). New York: Guilford.
- Fraley, R. Ch., Davis, K. E. (1997). Attachment formation and transfer in young adults' close friendships and romantic relationships. *Personal Relationships*, 4, 131-144; doi: 10.1111/j.1475-6811.1997.tb00135.x (12.01.2009).
- Fraley, R. Ch., Waller, N. G., Brennan, K. A. (2000). An item response theory analysis of self-report measures of adult attachment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, 2, 350-365; doi: 10.1037//0022-3514.78.2.350 (12.01.2009).

- Frazier, P. A., Byer, A. L., Fischer, A. R., Wright, D. M., DeBord, K. A. (1996). Adult attachment style and partner choice: Correlational and experimental findings. *Personal Relationships*, 3, 117-136; doi: 10.1111/j.1475-6811.1996.tb00107.x (12.01.2009).
- Gallo, L. C., Smith, T. W., Ruiz, J. M. (2003). An interpersonal analysis of adult attachment style: Circumplex descriptions, recalled developmental experiences, self-representations, and interpersonal functioning in adulthood. *Journal of Personality*, 71, 2, 141-181.
- Griffin, D. W., Bartholomew, K. (1994). The metaphysics of measurement: The case of adult attachment. [W:] K. Bartholomew, D. Perlman (red.), *Advances in personal relationships* (vol. 5, s. 17-52). London: Jessica Kingsley.
- Hazan, C., Shaver, P. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 3, 511-524.
- Hornowska, E., Paluchowski, W. J. (2004). Kulturowa adaptacja testów psychologicznych. [W:] J. Brzeziński (red.), *Metodologia badań psychologicznych. Wybór tekstów* (s. 151-191). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Janicka, I. (2005). Wpływ stażu związków nieformalnych na poziom ich integracji. *Psychologia Rozwojowa*, 4, 105-113.
- Kuczyńska, A. (1998). *Sposób na bliski związek. Zachowania wiążące w procesie kształtowania się i utrzymywania więzi w bliskich związkach*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
- Liberska, H., Suwalska, D. (2011). Styl przywiązania a relacje partnerskie we wczesnej dorosłości. *Psychologia Rozwojowa*, 16, 1, 25-39.
- Main, M., Solomon, J. (1986). Discovery of an insecure – disorganized/disoriented attachment pattern. [W:] T. B. Brazelton, M. W. Yogman (red.), *Affective development in infancy* (s. 95-124). Norwood, NJ: Ablex Publishing.
- Malina, A. (2011). Styl przywiązania młodych kobiet a ich satysfakcja z życia w różnych fazach rozwoju rodziny. *Psychologia Rozwojowa*, 16, 1, 41-39.
- O'Connor, M., Elklit, A. (2008). Attachment styles, traumatic events, and PTSD: A cross-sectional investigation of adult attachment and trauma. *Attachment & Human Development*, 1, 59-71; doi: 10.1080/14616730701868597 (10.09.2011).
- Palus, K. (2010). *Wybrane psychologiczne uwarunkowania braku partnera życiowego w okresie wczesnej dorosłości*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych UAM.
- Plopa, M. (2005). *Psychologia rodziny. Teoria i badania*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Reich, W. A., Harold, S. I. (2002). Attachment, ego-identity development and exploratory interest in university students. *Asian Journal of Social Psychology*, 5, 125-134; doi: 10.1111/1467-839X.00099 (10.09.2011).
- Searle, B., Meara, N. M. (1999). Affective dimensions of attachment styles: Exploring self-reported attachment style, gender, and emotional experience among college students. *Journal of Counseling Psychology*, 46, 2, 147-158.

- Simpson, J. (1990). Influence of attachment styles on romantic relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 5, 971-980.
- Stein, H., Koontz, A., Fonagy, P., Allen, J., Fultz, J., Brethour, J. R., Allen, D., Evans, R. B. (2002). Adult attachment: What are the underlying dimensions? *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 75, 77-91; doi: 10.1348/147608302169562 (10.06.2009).
- Thorberg, F. A., Lyvers, M. (2010). Attachment in relation to affect regulation and interpersonal functioning among substance use disorder in patients. *Addiction Research and Theory*, 4, 464-478; doi: 10.3109/16066350903254783 (10.09.2011).
- Van Ijzendoorn, M. H., Bakermans-Kranenburg, M. J. (2003). Attachment disorders and disorganized attachment: Similar and different. *Attachment and Human Development*, 5, 313-320; doi: 10.1080/14616730310001593938 (12.06.2012).